

Ko 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei mo e ngaahi faingata'a'ia

**Ko hono langa 'o ha fa'unga mālohi
ange ki he mo'ui lelei mo e ngaahi
faingata'a'ia (disability) ke a'utaki atu
'a e fakahoko ngāué ki he kakai
kotoa pē 'o Nu'u Silá**

'Epeleli 2021

Ko 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'oku paotoloaki ia 'e ha kau ngāue mateaki – ka kuó ne hoko 'o fu'u fihī mo mavahevahe, ka te ne malava 'o 'oatu ha tauhi 'oku tufotufa taau mo toe lelei ange.

'I he 2018, na'e tu'utu'uni ai 'e he Pule'angá ke fakahoko 'a e Health and Disability System Review (Toe Vakai'i 'o e Fa'unga ki he Mo'ui Lelei mo e Ngaahi Faingata'a'ia) ke 'ilo mei ai 'a e founa te tau lava 'o liliu ai 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ke ne fakahoko 'a e tukupā ko iá. 'Oku fakamā'opo'opo 'i he pepá ni 'a e 'uluaki tali 'a e Pule'angá ki he Review ko ia, pea fakama'ala'ala 'a e founa 'oku mau palani ke toe fakamālohi'i ange ai 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ke fakapapau'i 'oku ma'u 'e he tokotaha Nu'u Sila kotoa pē 'a e tauhi totonú 'i he taimi totonú.

Ko e hā 'oku liliu ai 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei?

Ko e faka'uhinga ki he liliu ki he fa'unga 'a Nu'u Sila ki he mo'ui lelei 'oku hā mahino ia. Neongo 'oku lelei pē 'a e fakahoko ngāue 'a e fa'unga ki he mo'ui lelei mo e ngaahi faingata'a'ia 'i he ngaahi me'afua 'e ni'ihi, 'oku 'i ai 'a e ngaahi palopalema lalahi mo hokohoko hā mai 'i he feinga ko ia ke a'usia 'a e vahevahe taaú mo e potupotu tatau 'a e faifatongiá ki he tokotaha kotoa pē.

Koe'uhí 'oku faka'au ke toe matu'otu'a ange 'a hotau kakaí, toe fakalalakaka ange 'a e founa tauhi 'oku fakahokó pea mo fakautuutu 'a e mafasia ange 'a e fa'unga ngāué tupu meí he fakalalahi 'a e ngaahi mahaki tauhí (chronic disease), 'oku 'uhinga ia 'e kei tupulaki ai pē 'a e fiema'u 'o e ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei 'i he ngaahi laui ta'u ka hoko maí. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi faka'ilonga 'oku lolotonga faingata'a'ia 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'i he'ene feinga ke matauhi 'a e ngaahi fiema'u fakafaito'o 'i he lolotonga ní, pea pehē foki 'e toe fiema'u 'e he'etau kau ngāue ki he mo'ui lelei ha tokoni lahi ange ke tauhi ke mo'ui lelei fuoloa ange 'a e kakai 'o Nu'u Silá. 'Oku fakataumu'a 'a e ngaahi liliú ni ke matatali 'a e ngaahi polé ni, pea mo toe fakanāunau lelei ange 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ke lalaka atu ki he kaha'ú.

'E fōtunga fēfē 'a e liliu?

Ko 'emau taumu'á ke toe fakamālohi'i ange 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ke ne hoko ko ha **sino'i sēvesi mo'ui lelei fakafonua pē 'e taha** 'a ia te ne fakahoko atu ha ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei 'oku hokohoko-tatau pea tu'unga mā'olunga 'a hono lelei, ma'á e tokotaha kotoa pē, kae tautautefito ki he ngaahi kulupu 'oku angamaheni 'a e fa'a tō lalo 'a e fakahoko fatongia atu kiate kinautolú.

'I he'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'i he kaha'ú, 'e toe lelei ange 'a hono fakapalanisi 'o e faitatau 'a e fakahoko fatongiá 'i he kotoa 'o e fonuá, 'i he ngaahi falemahakí mo e ngaahi sēvesi fakafaito'o mataotaó, pea mo hono 'oatu 'a e fuofua tauhi fakafaito'o 'oku hoa mo e kakai mo e komiuniti 'o e feitu'u ko iá, kae 'ikai ko e 'filifili tu'asila' (postcode lottery) 'o e fa'ahinga tauhi 'oku malava ke ma'u atu 'e he kakaí. 'E toe fakalalakaka ange 'i heni 'a e tu'unga lelei mo e tufotufa taau 'o e tauhí, lolotonga iá ko e ngaahi sēvesi te ke ma'u ofi atu kiate koé 'oku ho'ata mei ai 'a e ngaahi fiema'u 'i homou komiuniti.

Koe'uhí ke malava 'o a'usia 'a e kaha'u ko 'ení, 'oku fiema'u ha ngaahi fakavka te nau fakapapau'i 'oku toe ofi ange ai 'a e pule'angá ki he ngaahi komiunitii, pea toe lelei ange ai 'a 'ene fakafehokotaki 'i he kotoa 'o e fonuá. Ke a'usia 'ení, te mau:

- **toe fakama'unga 'a e fatongia 'o e Potungāue Mo'uí** ko e tauhi pule ia 'o e fa'unga ki he mo'ui lelei pea mo e fale'i pule 'a e Pule'angá 'i he ngaahi me'a felāve'i mo e mo'ui lelei
- **fokotu'u ha kautaha fo'ou, Health NZ**, ke ne to'o 'a e fatongia ki hono fakalele faka'aho 'o 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei – 'a ia 'e **fakataha'i kotoa ki ai 'a e ngaahi Poate Fakavahe ki he Mo'ui Lelei (District Health Boards)**
- **fokotu'u ha Māori Health Authority (Ma'umafai ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakai Maulí) fo'ou** ke fakapapau'i ko 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'okú ne 'oatu ha fakahoko fatongia ola ma'á e kakai Maulí, pea mo nau tu'utu'unia ha ngaahi sēvesi 'oku hoa mo e kakai Maulí.
- **fokotu'u ha Public Health Agency (Va'a Ngāue ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí) fo'ou** 'i loto 'i he Potungāue Mo'uí pea mo ha **sēvesi mo'ui lelei ma'á e kakaí 'oku toe kaukaua ange, 'i loto 'i he Health NZ**, ke fakapapau'i 'oku tau mateuteu ma'u pē ke matatali ha ngaahi pole ki he mo'ui 'a e kakaí, 'o hangē ko ha ngaahi to'umahaki fakamāmani-lahi (pandemics).

Fakahokohokó

Vīsone ki hotau kaha‘ú	4
Ko e fakakaukau ki he liliú	5
Liliu ki he Fa‘ungá	7
Hauora Māori	9
Fuofua tauhi fakafaito‘ó mo e tauhi ‘i he komiunitií	11
Tauhi fakafaito‘o ‘i he falemahakí mo e ngaahi sēvesi fakafaito‘o mataotaó	12
Mo‘ui lelei ‘a e kakaí	13
Ko e polokalama liliú	15

Vīšone ki hotau kaha'ú

Ko 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ko e taha ia 'o e ngaahi mata'ikoloa lelei taha 'a Nu'u Silá, 'o ne teke 'a e mo'ui lelei, tu'unga lelei 'a e mo'uí pea mo e tupulaki faka'ekonómiká. 'Oku tau ma'u 'a e faingamālie mahu'inga ke tau fakapapau'i ai 'oku 'i he tu'unga lelei tahá 'a 'ene fakahoko fatongiá, pea 'oku toe lelei ange 'a 'ene faifatongia ma'á e kakai 'o Nu'u Sila na'e 'ikai fa'a a'utaki lelei atu ki ai 'a e ngaahi fakahoko fatongiá 'i he kuohilí.

Ko 'emau vīšoné ke langa hake ha fa'unga 'okú ne a'usia 'a e pae ora | kaha'ú mo'ui lelei ma'á kakai kotoa 'o Nu'u Silá.

Ko ha fa'unga ki he mo'ui lelei 'okú ne a'usia 'a e pae ora, kuo pau ke hangataha 'a 'ene tokangá ki hono fakahoko atu 'a e:

- **Equity (Vahevahe Taaú)**, 'o ne fakahoko atu ha ngāue ki he tō nounou 'i hono ma'u atu 'o ha tauhi fakafaito'ó pea mo e ma'u 'o ha ngaahi olá, 'i he vaha'a 'o e kakai Nu'u Silá, tautautefito ki he kakai Maulí, kakai Pasifikí, kakai 'oku 'i ai hanau faingata'a'ia, pea mo e ngaahi kulupu tu'u lavea ngofuá.
- **Partnership (Hoangāue)** mo e kakai Maulí 'i he anga 'o hono fokotu'utu'u mo fakahoko atu 'o e tauhi fakafaito'ó, pea mo hono fakaivia 'o e tokotaha kotoa pē ke nau fo'u ha fa'unga ki he mo'ui lelei 'oku ngāue lelei ma'a nautolú.
- **Sustainability (Tu'u'uloa)**, faka'ehi'ehi mo fakasi'isi'i 'a e fiema'u faito'ó 'o 'oua 'e fakatāfataha pē ki he faito'o mahakí, pea mo faka'ai'ai ha fa'unga tauhi 'oku totongi lelei mo lele lelei pea tu'unga mā'olunga foki.
- **Person and whānau-centred care (Tauhi 'oku fakatefite 'i he tokotaha fakafo'ituitui mo e fāmilí)** 'okú ne fakaivia 'a e tokotaha kotoa pē ke ne leva'i 'a 'ene mo'ui lelei mo e tu'unga lelei 'a'aná, 'o 'oatu ai ki he kakaí, honau kau tauhi mo e kāingá ha founga halanga mapule'i 'oku mahu'inga mālie.
- **Excellence (Laulōtaha)**, 'o fakapapau'i 'oku 'oatu ha tauhi faitatau mo tu'unga mā'olunga 'i he feitu'u kotoa pē, 'o poupu ki ai ha kau taki fakafaito'o, ngaahi founga fakafo'ou mo ha ngaahi tekinolosia fo'ou ke hokohoko atu 'a hono fakalalakaka 'o e ngaahi sēvesí.

‘I he taimi ‘e fakahoko aí, ‘e hā mai ‘eni ko ha fa‘unga ‘oku:

- toe mālohi ange ai ‘a hono fakamamafa‘i ‘o e ngaahi tefito‘i fakakaukau mo e ngaahi fatongia ‘i he Te Tiriti o Waitangi, ‘o kau mai ‘a e rangatiratanga (fakakaukau ‘o e pule‘ia pē ‘e he kakai Maulí) ‘i hono fakafuo ‘o e tauhi fakafaito‘o ma‘á e kakai Maulí, koe‘uhí ke ma‘ui‘ui ai ‘a e ngaahi founa tauhi ‘a e kakai Maulí
- ma‘u ai ‘e he tokotaha kotoa pē ha ngaahi tokoni lahi ange ke nau nofo mo‘ui lelei ai ‘i he komiunitií, ‘o toe lahi ange ai ‘a e ngaahi sēvesi ‘oku fo‘u takatakai ‘i hono feau ‘a e ngaahi fiema‘u ‘a e kakaí pea toe lelei ange ai ‘a ‘ene pou pou ki he takitaha tokonga‘i kitá
- ‘atā atu ‘a e ngaahi tauhi fakafaito‘o fakavavevavé mo mataotaó pea hokohoko atu ‘a ‘enau ‘i ha tu‘unga mātu‘aki lelei ‘aupito, ‘o ‘i ai ha founa fakafekau‘aki fakafonua ke fakapapau‘i ai ‘oku ‘ikai fakatefito ‘a hono ma‘u atu ‘o ha tauhi ‘oku laulōtahá meí he feitu‘u ‘okú te nofo aí
- toe lahi ange ‘a hono ma‘u atu ‘o e ngaahi sēvesi faka‘ilekitulōniká, ‘o angamaheni‘aki hano ma‘u atu ha tauhi ofi atu ki hoto ‘apí
- fakamahu‘inga‘i, faitokonia pea ako‘i lelei ‘a e kau ngāue ki he mo‘ui leleí, ‘o pou pou ki ai ha ngaahi fe‘inasi‘aki ‘i he ngaahi ‘ulungāanga ‘oku fakamahu‘inga‘í (shared values), toe lelei ange ‘a e palani ki he lele lōloá, pea mo e fengāue‘aki fakataha ‘a e ngaahi kautaha ki he mo‘ui leleí.

Ko e kaha‘u ko ‘ení ‘oku ala a‘usia ia – ka ‘oku fiema‘u ha ngaahi liliu lahi ‘i he founa ‘oku fakalele‘aki ‘a ‘etau fa‘unga ki he mo‘ui leleí.

Ko e fakakaukau ki he liliú

Ko e kakai ‘oku ngāue ‘i hotau ngaahi falemahakí, ngaahi kilīnikí, ngaahi fale talavaí, ngaahi ‘iuniti talatalá, ngaahi kautaha fakahoko ngāue ma‘á e kakai Maulí mo e Pasifikí, ngaahi ‘api tauhi ki he kau toulekeleká, mo e ngaahi ‘ōfisií, ‘oku nau ngāue mālohi ‘aupito mo mateaki – ka ‘oku ‘ikai pou pou lelei fe‘unga kinautolu ‘e he ngaahi tūkunga mo e ngaahi nāunau tefito ‘o ‘etau fa‘unga ki he mo‘ui leleí. ‘Oku lahi ‘a e ngaahi fakatātā ‘o e ngaahi founa fakafo‘ou mo e ngāue leleí, ka ‘i he taimi lahi, ‘oku ‘ikai fakatokanga‘i ‘eni pe ‘oku faingata‘a ke tafe atu ‘eni ki he toenga ‘o e fa‘unga ki he mo‘ui leleí.

‘I he ‘uhinga ko iá, ‘oku kamata‘i ai ‘e he Pule‘angá ‘a e liliú ‘i he ngaahi kautaha ‘oku nau pou pou ki hono fakahoko atu ‘o e ngaahi ngāue ‘a ‘etau fa‘unga ki he mo‘ui leleí – kau ai ‘a e Potungāue Mo‘uí mo e ngaahi Poate Fakavahe ki he Mo‘ui Leleí.

Kapau ko 'etau taumu'á ke fakalalakaka ki mu'a 'a e tu'unga lelei, faitatau mo e tufotufa taau 'o e tauhi 'oku fakahoko atu 'e he'etau fa'unga ki he mo'ui lelei, kuo pau ke tau kamata'aki 'a hono 'ai ke toe mālohi ange 'a e ngaahi fatongia, fa'unga mo e ngaahi kautaha 'oku nau fakafaingamālie'i atu 'a e tauhi fakafaito'ó.

Kuo hoko 'o fu'u fihi 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei pea faingata'a ai 'a hono mapule'í. Kuo fu'u faingata'a ia ki ha ki'i fonua si'i 'oku fakangatangata pē 'a hono kakaí, 'ene pa'angá mo 'ene koloá. Ko hono iku'angá, 'oku toe faingata'a ange ia ke fakahoko atu 'a e tauhi lelei tahá ma'á e tokotaha kotoa pē, neongo 'oku 'ikai totonu ke pehē.

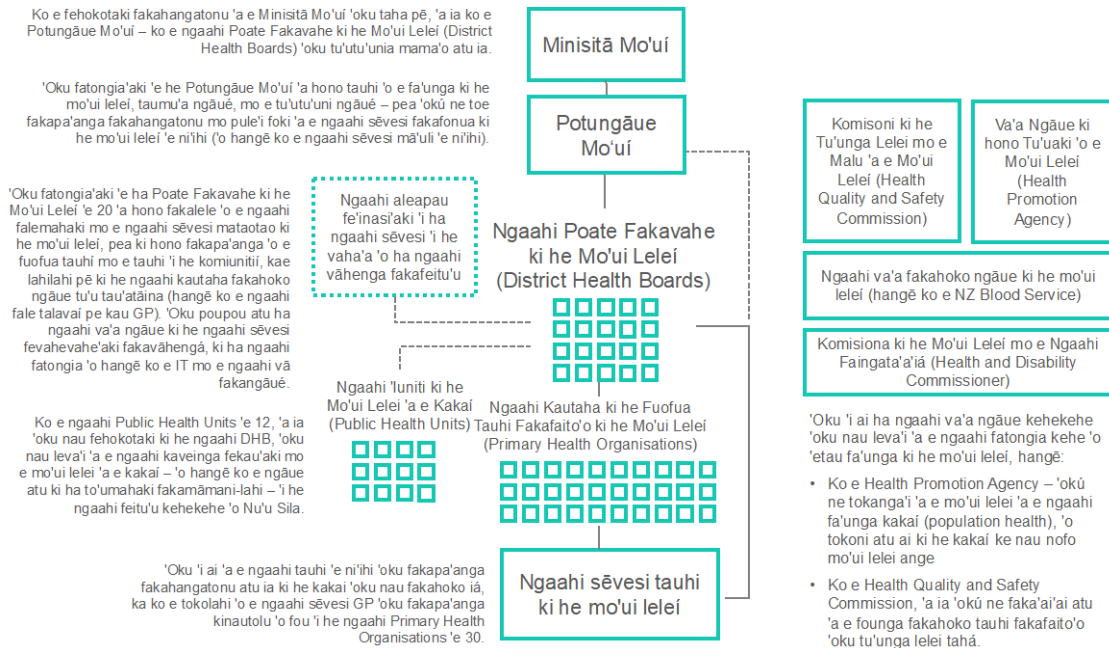
'I he 'alu 'a e taimí, 'oku mau fiema'u ke toe lelei ange 'a 'emau pou pou ki he ngaahi kautaha tauhi fakafaito'ó ke nau ngāue lelei'aki 'a e fa'unga ko ia ki he mo'ui lelei kuo fai hono fakamālohi'í, ke fakalelei'i ai 'a e tu'unga lelei mo e faitatau 'o e tauhi, pea toe lelei ange ai 'a e kau mai 'a e kakaí ko ha kau hoangāue kinautolu 'i honau tauhi. 'Oku 'uhinga 'eni ki he ngaahi me'a hangē ko e ngāue fakataha ke hokohoko lelei 'a e tauhi mo toe faingofua ange hono ma'u atu 'o e tauhi ko iá; toe fakafo'ou 'o e ngaahi sēvesí ke nau feau 'a e ngaahi fiema'u 'a e kakaí kehekehe 'i hotau ngaahi komiunitií; pea mo 'oatu ki he'etau kau ngāue fakapolofesinale ki he mo'ui lelei 'a e tokoni 'oku nau fiema'u ke nau ngāue ai 'i he tumutumu 'o 'enau fakahoko fatongia.

'Oku toe 'uhinga foki ia ki hono fakapapau'i ko kinautolu pe ngaahi me'a 'oku nau 'fakafaingamālie'i' 'a e fa'unga ki he mo'ui lelei – 'o hangē ko ha 'i ai ha kau ngaue fakapolofesinale fo'ou ki he mo'ui lelei, ngaahi fa'unga faka'ilekitulōnika, tānaki fakamatala lelei mo ha ngaahi langa mo e nāunau fe'unga ki he ngāué – 'oku nau taau mo ha fa'unga ki he mo'ui lelei 'o e kaha'ú.

Ko e ngaahi liliu ko 'ení 'e hoko mai 'i honau taimi totonú, pea 'e kei hokohoko atu pē 'a 'emau talanoa mo e ngaahi komiunitií mo e kau ngāue fakapolofesinale ki he mo'ui lelei fekau'aki mo e ngaahi me'á ni 'i he ngaahi māhina ka hoko maí. Kae kimu'a pea toki malava ke ngāue lelei 'a e liliu ki he tauhi fakafaito'ó, 'oku tau fiema'u 'a e ngaahi nāunau 'o 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ke toe lelei ange 'a 'enau pou pou kiate kinautolu 'oku nau 'i he laine mu'a 'o e fakahoko fatongia.

Liliu ki he fa'ungá

'Oku tu'u fihí 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'o fakatatau ki he ngaahi fa'unga natula peheé; 'oku kau ki ai ha ngaahi kautaha tokolahi, 'o 'i ai honau takitaha fatongia mo honau ngaahi vā fakangāue. Ka 'i he tu'unga mā'olunga tahá, 'oku anga pehē ni 'a e ngāue 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei:

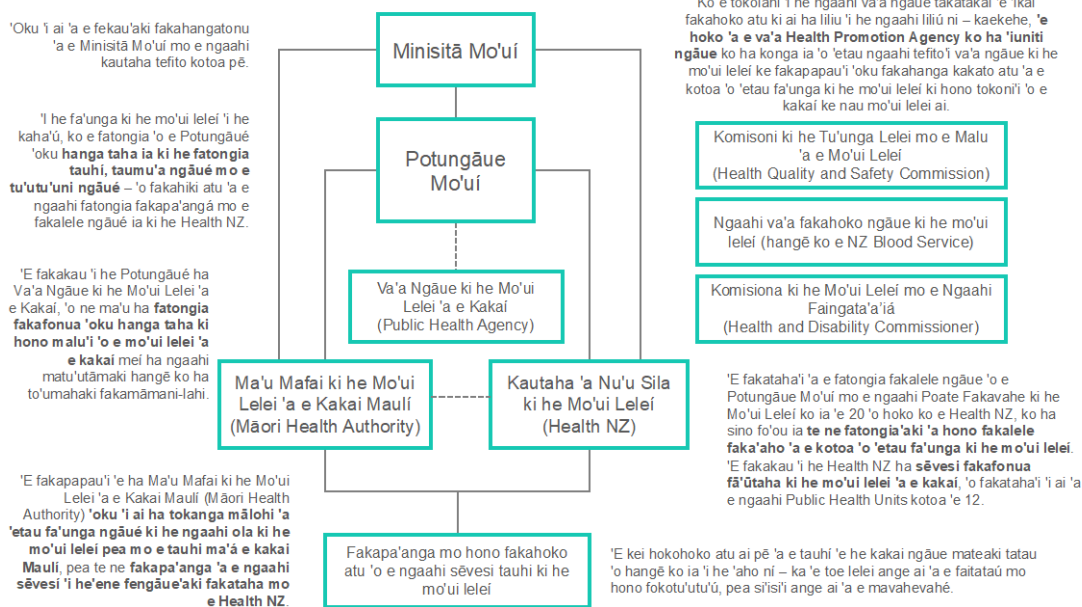

'Oku natula'aki 'e he fa'ungá ni 'a e:

- 'ikai tufotufa taau 'a e ngaahi ola 'oku ma'u ma'á e ngaahi komiuniti Maulí, Pasifikí, kau faingata'a'ia mo ha ni'hi kehe
- fakangatangata pē 'a e palani fakafonua, 'o fakahoko ai ha ngaahi faitu'utu'uni ki he kotoa 'o e fonua na'e mei malava ke fakahoko tu'o taha pē, ka 'oku toutou fakahoko tu'o lahi ia
- 'ikai fe'unga 'a e tokangaekina mo e fakapa'anga ki he fuofua tauhi fakafaito'ó mo e tauhi 'i he komiunitii 'a ia 'oku tokoni ke tauhi ke mo'ui lelei ai 'a e kakai mo 'oua te nau iku ai ki falemahaki
- 'filifili tu'asila' 'a ia 'oku 'uhinga ia ko e tauhi 'okú ke ma'u atú 'oku fakatefito ia 'i he feitu'u 'okú ke nofo aí, pea mo e fa'ahinga DHB mo e Primary Health Organisation (Kautaha ki he Fuofua Tauhi ki he Mo'ui Lelei) 'okú ke fakamalumu aí.

Ko e ngaahi fa'unga mo e ngaahi kautaha fo'ou ko ia 'e fokotu'u 'i he ngaahi liliu ni 'oku fakataumu'a ia ke nau fakalelei'i 'a e ngaahi palopalemá ni – pea mo fokotu'u ha fa'unga 'oku faitatau mo tufotufa taau ke 'oatu ai ha tauhi fakafaito'o ma'á e tokotaha kotoa pē.

Ke liliu 'a e fa'unga tu'u fihi ko ia, ko e fa'unga ko ia 'o e kaha'ú 'e hangē ange ia ko 'ení:

'E toe faingofua pea toe mā'opo'opo ange 'a e fa'ungá ni ia, 'o malava ke toe lelei mo faitatau ange ai 'a e tauhi fakafaito'ó. Te ne tali atu 'a e ngaahi pole 'o 'etau fa'unga lolotongá 'o fou 'i he ngaahi liliu lalahi kehekehe:

- Fokotu'u 'o ha kautaha fo'ou, Health NZ, ke ne fakalele faka'aho 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei. Ke fetongi 'a e ngaahi DHB 'e 20, ngaahi PHO 'e 30 nai mo ha ngaahi konituleki va'ava'a mo fihi, 'e lava 'e he Health NZ pē 'e taha 'o fakapapau'i 'oku fakafaingofua, faitatau pea 'i he tu'unga lelei 'a e tūkunga tauhi fakafaito'ó.
- 'E palani mo fakapa'anga 'e he Health NZ 'a e ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei ma'á e kakai kotoa 'o e fonuá. Te ne fokotu'u ha ngaahi va'a ngāue fakavahe (regional) 'e fā pea mo ha ngaahi 'ōfisi fakafeitu'u (district) kehekehe (Ngaahi Va'a Fekau'aki ki he Mo'ui Lelei 'a e Ngaahi Fa'unga Kakai mo e Tu'unga Lelei 'a e Mo'ui - Population Health and Wellbeing Networks - 'i he ngaahi 'ēlia fakafeitu'u 'o e ngaahi DHB) koe'uhí ke ofi 'a e ngaahi faitu'utu'uní ki he feitu'u 'oku fakahoko mei ai 'a e faifatongia.
- 'E ma'u 'e ha Ma'u Mafai Lahi ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakai Mauli (Māori Health Authority) 'a e fatongia 'e ua: te ne poupu ki he Potungāue 'i hono fakafuo 'o e tu'utu'uni mo e taumu'a pau ki he fa'unga 'o e mo'ui lelei ke fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e ngaahi faifatongia ma'á e kakai Mauli, pea te ne hoangāue mo e Health NZ ke fakapa'anga 'a e

tauhi fakafaito'o 'i he kotoa 'o Nu'u Silá, 'o fakapapau'i 'oku tukuloto'i 'a e ngaahi fiema'u mo e ngaahi 'amanaki 'a e ngaahi komiuniti Maulí 'i he palaní mo hono fakahokó.

- 'E lava 'a e Potungāue Mo'uí 'o toe fakafoki 'a e tokangá ki hono fakataumu'a 'o e fa'unga ki he mo'ui lelei pea 'oatu 'a e fale'i ki he Minisitaá ki he ngaahi taumu'á mo e ngaahi tu'utu'uni ngāué - 'o 'uhinga ia 'e toe lelei ange 'a 'ene malava ke tauhi ke ma'anau hake 'a e fa'unga ki he mo'ui lelei pea mo e tu'unga lelei 'a e mo'ui fakalūkufua 'a e kakai 'o Nu'u Silá.
- 'E 'i loto 'i he Potungāué ha Public Health Agency (Va'a Ngāue fo'ou ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí) ke ne fakaai 'a e lakanga fakataki fakafonua ki he tu'utu'uni ngāue, fakataumu'a mo e tñaki fakamatala ki he mo'ui lelei 'a e kakaí; lolotonga iá 'e fakataha'i 'a e ngaahi Public Health Units (Ngaahi 'luniti ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí) 'o hoko ko ha sēvesi fakafonua ki he mo'ui lelei 'a e kakaí, 'i loto 'i he Health NZ. 'E fakapapau'i 'i heni 'oku fakanāunau lelei 'a e ngaahi 'luniti ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí ke nau kaungā matatali fakataha 'a e ngaahi fakatamaki tatau mo e COVID-19.
- Ke fakapapau'i 'oku fa'ofale 'i he uho 'o 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'a e tokanga taha ki hono tauhi ke mo'ui lelei fuoloa 'a e kakaí, 'e fakataha'i atu 'a e Health Promotion Agency (Va'a Ngāue ki hono Tu'uaki 'o e Mo'ui Lelei) ki he Health NZ.

Hauora Māori

'I he ngaahi laui ta'u kuo tau sītu'a ki aí, kuo tōnounou 'a e fakahoko fatongia 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei, ma'á e kakai Maulí. 'Oku hoko ha ngaahi mate 'i he kakai Maulí na'e mei ala haofaki'i 'i hono fakatatau atu ki he tokolahi taha 'o e kakai Nu'u Silá, nounou ange 'a e tu'unga 'o 'enau mo'ui fuoloá (life expectancy), pea 'oku 'ikai ke nau fa'a ma'u atu 'a e tu'unga tauhi lelei 'oku ma'u 'e he ni'ihī kehé. 'Oku 'ikai totonu ke kei hoko atu 'a e fefaikehekehe'aki ko 'eni 'i he vahevahe taaú. Ke fakapapau'i 'oku 'ikai ke toe hoko atu 'eni, pea ke fakae'a 'a e ngaahi fatongia 'o e pule'angá ki he kakai Maulí 'i he malumalu 'o e Te Tiriti o Waitangi, 'oku fiema'u ke poupuu atu 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ki he hauora Māori (mo'ui 'o e tangata kakató, 'a e kakai Maulí) 'i ha founa mātu'aki kehe ange.

'Oku fakataumu'a 'a e ngaahi liliú ni ke toe mālohi ange 'a e pule'ia 'e he kakai Maulí 'a e hauora Māori, fakaivia 'a e kakai Maulí ke nau fakafuo 'a e ngaahi fakahoko fatongia 'i he tauhi fakafaito'ó, pea mo fakae'a mo'oni ai 'a e Te Tiriti o Waitangi.

Ko e ngaahi polokalama 'o hangē ko e polokalama huhu malu'i 'o e kakai Maulí meí he flu, 'a ia na'e tataki pē 'e he kakai Maulí 'i he 2020, kuo hā mei ai 'a e fu'u ola kāfakafa 'oku malava 'i he tataki 'a e kakai Maulí ke a'usia ai 'a e vahevahe taaú. 'E langa hake pea ako 'a e ngaahi liliú ni meí he ngaahi lavame'a ko 'eni.

Ke taukave'i 'a e le'o 'o e kakai Maulí 'i he fa'unga ki he mo'ui lelei, 'e ma'u 'e he fa'unga mo'ui lelei 'o e kaha'ú:

- ha **Māori Health Authority 'oku 'i ai hano mafai lahi** ke ne fengāue'aki fakataha mo e Potungāue Mo'uí ki ha taumu'a pau mo ha tu'utu'uni ngāue, pea mo hoangāue mo e Health NZ ke fo'u ha fa'unga tauhi 'oku toe lelei ange 'a 'ene fakalato 'a e ngaahi fiema'u 'a e kakai Maulí mo e kakai kehe 'o Nu'u Silá – pehē foki ki hono fakapa'anga fakahangatonu mo kamata'i ha ngaahi kaupapa Māori (ngaahi fakahoko fatongia 'oku makatu'unga 'i he ngaahi 'ulungāanga, faka'ānaua mo e fiema'u 'a e kakai Maulí) mo ha ngaahi sēvesi 'oku fakava'e 'i he te ao Māori (māmani 'o e kakai Maulí).
- ha **ngaahi Iwi-Māori Partnership Boards (Ngaahi Poate Hoangāue 'a e Iwi-Maulí) 'oku toe mālohi ange** ke nau hoko ko e le'o 'okú ne takiekina mo faitu'utu'uni ma'á e iwi mo e kakai Maulí 'i he feitu'u takitaha, koe'uhí ke ngāue atu 'a e fakakaukau hoangāue 'o e Te Tiriti 'i he fungavaka takitaha 'o 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei
- ha ngaahi faka'amu mālohi ange ke fakahoko atu 'e he ngaahi va'a ngāue mo e ngaahi kautaha fakahoko ngāue kotoa pē ki he mo'ui lelei ha tauhi fakafaito'o 'oku toe lelei ange ma'á e kakai Maulí mo e ngaahi kulupu tu'u lavea ngofua kehe kotoa pē kuo angamaheni'aki 'a e 'ikai ke nau ma'u atu ha tauhi pe ko ha ola 'oku tufotufa taau mo kinautolú.

'Oku 'uhinga 'eni 'e fakahoko 'e he'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'i he kaha'ú, ha ngaahi fakapa'anga pau ki he tufotufa taau 'o e ma'u atu 'o e tauhi fakafaito'ó mo e ngaahi ola ma'á e kakai Maulí, fakalahi ange 'a e taliui ki he ngaahi fakahoko fatongia, pea toe lahi ange 'a e ngaahi fatongia 'o e iwi mo e kakai Maulí 'i hono fakafuo mo hono fakahoko atu 'o e ngaahi sēvesi ma'á e ngaahi komiuniti Maulí.

Tānaki atu ki hení, 'e hoko ha'amau tāketi'i fakahangatonu 'a e tokoní ki he ngaahi kautaha fakahoko tauhi Maulí ke mau lava ai 'o fakatupulaki 'a e ngaahi fa'ahinga fakahoko fatongia kehekehe 'i he kaupapa Māori mo e ngaahi sēvesi 'oku fakataumu'a ma'á e kakai Maulí 'i he'etau fa'unga ki he mo'ui lelei – 'a ia 'e toe lelei ange ai 'a e a'u atu ki he ngaahi komiuniti Maulí, toe lahi ange ai 'a e ngaahi fili kehekehe ki he ngaahi sēvesi 'oku 'atā atú, pea fakalalakaka ai 'a e ngaahi ola 'oku ma'u ma'á e mo'ui lelei 'a e kakai Maulí mo e kakai kehé fakato'u'osi. Te ne 'oatu toki ha ngaahi fokotu'utu'u fo'ou ke fakapapau'i ko e ngaahi kupu fekau'aki kotoa pē 'a e ngaahi kautaha fakahoko tauhi 'oku nau fakaai atu 'a e tauhi ki he ngaahi kakai kehekehe 'i hotau ngaahi komiuniti, 'o 'ikai kia kinautolu pē na'e angamaheni'aki 'a e faingofua 'a 'enau ma'u atu ha tauhi fakafaito'ó.

Fuofua tauhi fakafaito‘ó mo e tauhi ‘i he komiunitií

Ko e tokolahi ‘o e kakai Nu‘u Silá ‘oku meimei lahi taha ‘a ‘enau fengāue‘aki mo e fa‘unga ki he mo‘ui lelei ‘o fou ‘i he fuofua tauhi fakafaito‘ó (primary care) mo e tauhi ‘i he komiunitií (community care). ‘Oku kau ai ‘a ho‘o kilīniki fakafeitu‘ú, ngaahi fale talavai ‘i he komiunitií, ngaahi kautaha fakahoko tauhi ‘i he komiunitií ma‘á e kakai Maulí mo e Pasifiki, ngaahi sēvesi tauhi ki he kau toulekeleká, ngaahi fale talavai, kau mā‘ulí, ngaahi sevesi ‘i he komiunitií ki he mo‘ui lelei ‘a e ‘atamaí, kau faito‘o fotofota, toketā nifo mo e ni‘ihi kehe ‘oku nau tokoni ki hono faito‘o koe mo tauhi ke ke mo‘ui lelei ‘i ‘api pe ‘i he komiunitií.

‘Oku fiema‘u ke tau tauhi ke mo‘ui lelei fuoloa ange ‘a e kakaí, ‘o ‘oatu ha tauhi ‘oku ofi ange ki honau takitaha ‘apí, ke fakasi‘isi‘i ange ai ‘a e mafasia ‘a ‘etau fa‘unga ki he mo‘ui lelei.

‘I he lolotonga ní, ‘oku fu‘u faingofua ke tohoaki‘i ‘a e fakapa‘angá mo e tokangá ‘o mama‘o ia meí he ngaahi tauhi ‘oku fakahoko ‘i he komiunitií ‘o ‘ave ia ki he ngaahi falemahakí mo e ngaahi tauhi mataotaó – hili ange ko iá kuo tau ‘osi ‘ilo ‘oku mahu‘inga ‘a e ‘i ai ha fuofua tauhi tu‘unga lelei mo ma‘u ngofua, ke tauhi ke mo‘ui lelei fuoloa ange ai ‘a e kakaí, pea ta‘ota‘ofi ai ha‘anau puke lahi.

‘I he fa‘unga ki he mo‘ui lelei ‘i he kaha‘ú, ‘e ‘i ho feitu‘ú ai ha **ngaahi kupu fekau‘aki fakafeitu‘u (locality networks)** ‘o ha kautaha fakahoko tauhi ‘e taha pe lahi ange, ‘i he komiunitií. ‘E kei kau ai pē ki ai ‘a e kakai hangē ko ho‘o toketā fakafāмили fakakoló, kau mā‘ulí, kau neesi fakavahé mo e kau toketā matá; ka ko e tauhi te nau fakahokó ‘e hokohoko lelei ange ia mo ma‘u ngofua. ‘E ala hā ia ‘o hangē ko ‘ení:

- toe mā‘opo‘opo ange ‘a e fakafehokotaki ‘a e ngaahi kautaha fakahoko tauhi, koe‘uhí ke muimui atu ‘a e ngaahi lēkooti fakafaito‘ó mo e halanga tauhi ‘i he kau mahakí, ‘i he vaha‘a ‘o e ngaahi kautaha ngāue ko ia ‘oku nau fakahoko atu ha tauhi kiate kinautolú
- toe lelei ange mo lahi ‘a hono ngāue‘aki ‘o e tekinolosia faka‘ilekitulōniká ke fakahoko ‘a e tauhi ofi atu ki honau takitaha ‘api, pea toe lelei ange ‘a ‘enau takitaha leva‘i fakafō‘ituitui honau tauhi
- toe lelei ange ‘a hono fakahoa atu ‘o e ngaahi sēvesi fakafeitu‘ú ke fakalato ‘a e ngaahi fiema‘u ‘a e komiunitií, ‘o hangē ko ha toe lahi ange ‘a e ngaahi sēvesi kaupapa Maulí, pe ko e ‘i ai ha pa‘anga tokoni ke toe ma‘ama‘a ange ai ‘a e sio toketā ‘a e fāmilí pe ke tu‘uloa fakapa‘anga ‘a e ngaahi ‘apoinimeni tu‘a taimi ‘oku fakahoko atu ‘e he ngaahi kautaha fakahoko tauhi.

Ko e ngaahi sēvesí ni 'e kaungā fakafuo ia 'e he Health NZ mo e Māori Health Authority, ke fakapapau'i 'oku nau taau mo hoa mo e fa'ahinga kehekehe 'o e kakai Nu'u Sila 'i hotau ngaahi komiunitií.

'E toe 'i ai foki mo e ngaahi liliu ki he ngaahi fakavaka pe fa'unga fuofua tauhí mo e tauhi 'i he komiunitií – 'a ia ko e konga lahi tahá ko e 'ikai toe fiema'u ia ke fakapa'anga 'a e ngaahi sēvesi GP 'o fakafou 'i ha Primary Health Organisation. 'Oku fakaava ai heni ha ngaahi fili fo'ou mo ngaofe ngofua ki he ngaahi founa 'e fiema'u 'e he ngaahi komiunitií ke fokotu'utu'u mo leva'i'aki 'a e tauhi 'oku hoa mo 'enau ngaahi fiema'ú.

Tauhi fakafaito'o 'i he falemahakí mo e tauhi 'i he ngaahi sēvesi fakafaito'o mataotaó

Ko e tauhi fakafalemahakí mo e ngaahi sēvesi fakafaito'o mataotaó 'oku angamaheni 'a hono fakahoko ia 'i ha ngaahi fai'anga tauhi fakafaito'o mataotao – 'o hangē ko ha ngaahi falemahaki pe kilīniki talatala ki he kau mahaki mei tu'á – pea 'oku nau ngāue atu ki he ngaahi mahaki faingata'a, fihi mo hāhāmolofia angé. 'Oku kau ai 'a e ngaahi me'a 'oku 'ikai fa'a tō 'i he malumalu 'o e fuofua tauhí mo e tauhi 'i he komiunitií, kau ai 'a e ngaahi falemahakí mo e ngaahi sēvesi kotoa pē 'oku pīkinga atu ki aí, pea mo e ngaahi sēvesi mataotao ki he kau mahaki talatala mei tu'á.

'I he taimi 'oku tu'unga lelei ai 'a e tauhi fakafalemahakó mo e tauhi fakafaito'o mataotaó, 'oku hoko ai ha liliu lelei ki he mo'ui lelei 'a e kakai 'o Nu'u Silá – ka 'oku fiema'u ki ai ha fokotu'utu'u mā'opo'opo mo faitatau 'oku toe lelei ange ia 'i he tūkunga lolotongá.

'Oku mau 'ilo 'oku lolotonga mafasia lahi 'a e ngaahi sēvesi fakafalemahaki mo mataotao 'i he ngaahi feitu'u lahi 'i Nu'u Silá. Ko e tupunga lahi 'e taha 'o e mafasiá ni ko e 'ikai mapule'i lelei 'a e tauhi fakafalemahakí mo mataotaó 'i ha founa fakafekau'aki mahino mo maa – ko e me'a 'oku hokó, ko hono takitaha pule'i fakafo'ituitui pē 'o 'ikai toe fe'uhi'aki holo 'a e ngaahi sēvesí ia. 'Oku toe faingata'a ai heni ia ke:

- fakapapau'i 'oku faitatau 'a e tauhi fakafaito'ó 'i he kotoa 'o Nu'u Silá, koeuhi ke 'oua 'e fakatefito 'a e tauhi 'okú ke ma'u atú 'i he feitu'u 'okú ke nofo aí
- 'oatu ha tauhi 'i he feitu'u 'e ma'u mo fakahoko ngofua aí
- leva'i 'a e ngaahi fakamolé 'i he 'alu 'a e taimí, 'a ia 'oku fa'a hoko 'eni 'o ne holoki hifo ai 'a e pa'anga 'oku tau ma'u ke totongi'aki 'a e tauhi 'oku fakahoko atu 'i he komiunitií.

‘I he fa‘unga ki he mo‘ui lelei ‘i he kaha‘ú, ‘e fakalelei‘i ‘eni ‘aki hono palani fakafonua atu ‘a e ngaahi sēvesi ‘i he ngaahi falemahakí mo e tauhi mataotaó pea mo pule‘i kinautolu ‘o fou ‘i ha ngaahi **kupu fekau‘aki fakavahe** lahi ange. ‘Oku totonu ke fakapa‘anga ‘a e ngaahi falemahakí mo e ngaahi tauhi mataotaó ‘i he feitu‘u te nau fakahoko ai ‘a e tokoni lelei taha ki he kakai ‘o Nu‘u Silá, ‘o ‘oua ‘e fakahoko ha ngaahi faitu‘utu‘uni ‘oku tu‘u ‘ata‘atā ia meí he ngaahi tūkui vāhenga ofi aí. ‘E hangē ia ko ‘ení:

- toe faitatau ange ‘a e tauhi ‘i he kotoa ‘o Nu‘u Silá – ‘o ‘uhinga ia ‘e toe lelei ange ‘a e ma‘u atu ‘e he ngaahi komiunitī tuku‘utá mo e ngaahi kolo iikí ‘a e tauhi ‘oku nau toutou fiema‘ú, ‘i ha feitu‘u ofi ange kiate kinautolu (‘o hangē ko ha ngaahi va‘a fakafaito‘o fakavavevave pea mo ha va‘a tauhi ki ha ngaahi fā‘ele faingata‘a, kuo fakanāunau lelei), pea fiema‘u ke ‘i ha tu‘unga falala‘anga ange hano ma‘u atu ‘o ha tauhi mataotaó pe tauhi ki ha ngaahi mahaki faingata‘a mo fihí
- holoki hifo ‘a e lahi ‘o e fakalele ngāué (administration) mo e ngaahi fefihiaki ‘i he fakahoko ngāué tupu meí he mavahevahe ‘a e ngaahi sēvesí ‘i he kotoa ‘o e fonuá, fakasi‘isi‘i ‘a e ngaahi fatongia ‘o e kau ngāué, pea toe hokohoko lelei ange ‘a e ngaahi fakahoko fatongia ma‘á e kau mahakí
- toe si‘isi‘i ange ‘a e fe‘au‘auhi ‘i he vaha‘a ‘o e ngaahi vāhengá ki he kau ngāué mo e fakapa‘angá, koe‘uhí ke muimui pē ‘a e pa‘angá mo e kau ngāué ‘o fakatatau mo e tu‘unga ‘o e fiema‘ú.

Mo‘ui lelei ‘a e kakai

Ko e ngāue ki he mo‘ui lelei ‘a e kakai ko e feitu‘u ia ‘oku lahi ai hotau ngaahi faingamālie ke ta‘ota‘ofi ai ha hoko mai ‘a ha mahaki‘ia, ‘aki ha ngaahi ngāue hangē ko e:

- mo‘ui lelei ‘a e ngaahi fa‘unga kakai – ‘i hono tāketi‘i ‘o e ngaahi me‘a ‘oku nau ‘ai kitautolu ke tau puké (hangē ko e ifi tapaká)
- faka‘ehi‘ehi meí he puke ‘i ha mahaki, hangē ko e ngaahi huhu malu‘í
- ngāue ke tali atu ki ha ngaahi to‘umahaki fakalotofonua mo fakamāmani-lahi.

Kuo hā mahino meí he COVID-19 ‘oku malava ke tau takimu‘a ‘i māmani ‘i hono mata‘ofi ha ngaahi ala matu‘utāmaki ki he mo‘ui ‘a e kakai – kae fou ‘i he‘etau holoki hifo ‘a e ngaahi ‘ā vahevahé pea tau fengāue‘aki fakataha ko ha timi fakafonua kitautolu.

Kuo hā mai meí he māhina 'e hongofulu-mā-ua kuo 'osí 'oku ngāue tokamu'a atu, ngāue atu 'i ha founa fo'ou, pea 'oku fengāue'aki vā ofi mo hotau ngaahi komiunitií, 'a 'etau fa'unga ngāue ki he mo'ui lelei 'a e kakaí. Ko e ngaahi polokalama na'e tataki 'i he hoangāue mo e kakai Maulí mo e ngaahi komiunitií 'o ha ngaahi fa'ahinga kakai kehekehe, na'a nau tauhi ai kitautolu ke tau malu ange ai 'o fakahoa ki ha toe fonua ange 'i māmani.

Ka na'e toe hoko foki 'a 'etau ngaahi a'usia 'i he COVID-19 ke fakae'a ai 'a e ngaahi matavaivaí – tautautefito ki he fiema'u ke toe lelei ange 'a e fakafekau'aki mo hono tataki 'o 'etau Ngaahi 'luniti ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí 'e 12 'i he tapa kehekehe 'o e fonuá, 'i hono fakahoko atu 'o e ngāue fakafonua ki ha ngaahi mahaki ala fakatu'utāmaki, ke fakapapau'i 'oku lava ke ngāue'aki 'a e ngaahi founa ngāue 'oku lelei tahá mo e ngaahi fakalakalaká, 'i ha tu'unga 'oku toe lahi hake (scale).

'E toe mālohi ange 'a e tokanga 'a 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei 'i he kaha'ú ki he mo'ui lelei 'a e kakaí, 'o fakatefito 'a e tokangá ki hono tokangaekina 'o e ngaahi me'a 'oku tñaki atu ki he mo'ui lelei mo e tu'unga lelei 'a e mo'uí, meí he nofo'angá, ki he ma'u ngāué ki he tauhi 'i he nofo fakasōsialé. 'E toe fakafuo 'e he ongo liliu lalahi 'e ua 'a e founa 'o 'etau fakapapau'i 'a e mo'ui lelei 'a e kakaí:

- 'E 'i loto 'i he Potungāue Mo'uí ha **Public Health Agency (Va'a Ngāue ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí)** 'a ia te ne ma'u 'a e fatongia ki he ngaahi tu'utu'uni ngāue, taumu'a mo e tñaki fakamatata ki he mo'ui lelei 'a e kakaí. 'E tokoni 'eni ke tau mahino'i lelei ange ai mo ngāue atu ke matatali ki ha ngaahi me'a 'e ala fakatu'utāmaki ki he mo'ui lelei 'a e kakaí, pea ke fakamu'omu'a 'a e ngaahi 'ilo mo e pōto'i 'i he saienisí 'i he fa'u tu'utu'uni ngāué.
- 'E fakakau 'i he Health NZ ha **sēvesi fakafonua ki he mo'ui lelei 'a e kakaí**, 'o fakataha'i 'i ai 'a e ngaahi 'luniti ki he Mo'ui Lelei 'a e Kakaí 'i he malumalu 'o ha sino fakafonua. 'Oku 'uhinga 'eni 'e toe lelei ange 'a 'etau fakafekau'aki 'a e ngaahi sēvesi ki he mo'ui lelei 'a e kakaí, tali atu ki ha ngaahi me'a 'e ala fakatu'utāmaki hangē ko e COVID-19, to'umahaki mīselé, pea mo e ifi tapaká.

'Oku toe mahu'inga foki, ko ha kongia ia 'o e liliú ni, ke hoko 'a e mo'ui lelei 'a e ngaahi fa'unga kakaí – 'a ia 'oku kau ki ai 'a e anga 'o hono uesia 'e he ngaahi me'a hangē ko e ngaahi tō'onga fakafo'ituituí, ngaahi nofo'angá mo e tauhi fakasōsialé 'a 'etau mo'ui lelei mo e tu'unga lelei 'a 'etau mo'uí – ko e uho ia 'o 'etau ngaahi tefito'i va'a ngāue ki he mo'ui lelei. Ke fakapapau'i 'oku hoko iá, 'e hiki atu 'a e Health Promotion Agency (Va'a Ngāue ki hono Tu'uaki 'o e Mo'ui Lelei) ki he Health NZ ke ne fakapapau'i 'oku tau tauhi 'a e pōto'i ngāue mo e 'ilo mataotao 'i he mo'ui lelei 'a e ngaahi fa'unga kakaí. Ko e pōto'i ngāue ko 'ení 'e 'atā atu ia ki he Health NZ mo e Māori Health Authority fakatou'osi, ke fakapapau'i 'oku poupu'u'i lelei 'a e kakai kotoa pē 'o Nu'u Silá ke nau mo'ui lelei mo tu'unga lelei ai 'a 'enau nofó.

Ko e polokalama liliú

Ko e ngaahi fanongonongó ni 'oku nau fakafofonga'i atu pē 'a e kamata 'o hono toe fakamālohi'i ange 'o 'etau fa'unga ki he mo'ui lelei. Ko e ngaahi liliu ki he ngaahi fakavaka 'o e fa'unga ko iá 'e 'ikai ongo'i leva ia 'i he taimí ni pē, 'i he founa, feitu'u mo e taimi te ke ma'u atu ai ho tauhi fakafaito'ó; pe ko e feitu'u 'okú ke ngāue aí mo e anga 'o ho'o ngāué, kapau ko ha mēmipa koe 'o e kau ngāue ki he mo'ui lelei.

'I he vaha'a taimi lotolotó, 'e fiema'u ke fakalelei'i 'a e ngaahi founa 'oku mau poupuu atu ai ki he kau ngāue fakapolofesinale ki he mo'ui lelei 'i he laine mu'á, 'a ia 'oku nau fakahoko atu 'a e tauhi, koe'uhi ke mau 'oatu ki he kakai 'o Nu'u Silá ha tu'unga tauhi 'oku toe lelei angé, pea mo ha 'ātakai tu'uloa mo fakaivia ma'a 'etau kau ngāue ki he mo'ui lelei. 'I he fa'unga ki he mo'ui lelei 'i he kaha'ú, te ke kei ma'u atu pē ha'o GP mo ha falemahaki fakafeitu'u; ka ko e tauhi te ke ma'u atú 'e ho'ata lelei ange mei ai 'a e me'a 'okú ke fiema'ú, ngaahi me'a 'oku fakamahu'inga'i mo faka'ānaua atu ki ai 'a ho komiunitií, pea mo e me'a 'oku faingofua mo malava ke fakahokó, kiate koe mo e kau ngāue fakapolofesinale ki he mo'ui lelei.

'Oku 'i ai 'a e kongalalahi 'e tolu 'o e polokalama liliú 'e hoko mai 'i heni:

- ngaahi ngāue fakalahi ki he tu'utu'uni ngāué mo e liliú
- ngaahi palani 'oku toe fakaikiiki ange pea fo'u 'i he ngāue fakafekau'aki
- fakahoko atu mo e hoko mai 'a e liliú.

Ko e ngaahi fuofua liliú ni ko e kamata ia 'o ha polokalama tu'uloa mo lele lōloa ke fakalelei'i'aki 'a e tu'unga lelei, faitatau mo e tufotufa tatau 'o e tauhi fakafaito'ó – pea mo fakapapau'i 'oku ongo'i 'e he'etau kau ngāue ki he mo'ui lelei 'oku fakamahu'inga'i mo faipoupoua kinautolu.

'E kei 'i ai pē 'a e liliu ki he ngaahi tu'utu'uni ngāué mo ha ngaahi fanongonongo ke tuku atu, 'i he ngaahi tafa'aki hangē ko e fakapa'angá, kau ngāué pea mo hono fakahoko faka'ilekitulōnika atu 'o e tauhi ki he mo'ui lelei. Ko e ngaahi liliu ko 'ení te nau 'oatu ai kitautolu ki ha tu'unga 'amui ange 'e hoko ai ha liliu mahu'inga mālie ki he tauhi fakafaito'ó.

'I he taimi tatau, 'e ngāue mo koe 'a e ngaahi va'a ngāue ki he mo'ui lelei – 'o tatau ai pē pe 'okú ke ngāue 'i he fa'unga ki he mo'ui lelei pe ko ha mēmipa koe 'o e komiunitií – fekau'aki mo e ngaahi fakaikiiki ki he anga 'o e ngāue 'a e fa'unga ki he mo'ui lelei 'i he kaha'ú. 'E lahi 'a e ngaahi faingamālie 'i he ngaahi tafa'aki kuo 'osi fai ki ai 'a e talanoá 'i 'olungá ke takiekina'aki 'a e anga 'o e fakahoko atu 'e he'etau fa'unga ki he mo'ui lelei ha tauhi 'okku toe lelei ange, faitatau ange pea tufotufa taau ange, 'i he kaha'ú.

Faka'osí, 'oku 'i ai 'a e ngaahi liliu lalahi 'oku fiema'u ia ke fakahoko 'i he taimí ni, kau ai 'a hono fokotu'u 'o e Health NZ mo e Māori Health Authority fo'ou, pea mo e pou pou atu ki he ngaahi DHB mo e Potungāue Mo'uí, ke nau mateuteu ke fakahiki atu honau ngaahi fatongiá mo e kau ngāué ki he Health NZ.

Ko 'emau tukupā kiate kimoutolú ko 'emau kei tauhi atu 'a e ngaahi fakamatalá, 'o mau fakafetu'utaki tau'atāina atu, lolotonga 'o 'emau ngāue atu ke ma'u ha fa'unga toe mālohi ange ki he mo'ui leleí. Kapau 'oku 'i ai ha'o ngaahi fehu'i, te ke lava 'o fetu'utaki atu ki he Transition Unit 'a ia 'okú ne leva'i 'a e ngaahi liliú:

Uepisaití: www.dPMC.govt.nz/our-business-units/transition-unit

Email: enquiries.tu@dPMC.govt.nz